

مجتمع آموزش عالی قرآن و حدیث

مدرسه عالی تفسیر و علوم قرآن

پایان نامه کارشناسی ارشد

عنوان

روشها و آثار تعامل اجتماعی حضرت موسی (علیه السلام)
با قوم بنی اسرائیل از منظر قرآن

استاد راهنما

حجت الاسلام والمسلمین آقای عباس الهی (زید عزه)

رشته: علوم قرآن

گرایش: تفسیر

طلبه: سلطان احمد

کد کامپیوتری: ۱۲۵۳۲۳۷

سال ۱۳۹۹

مسأله ای که قابل تحقیق و بررسی می باشد این است که حضرت موسی (علیه السلام) چه روش های و آثار تعامل اجتماعی با قوم خود داشته است و در نتیجه روشها و آثار تعامل اجتماعی حضرت موسی (علیه السلام) با قوم بنی اسرائیل چیست؟ پایان نامه حاضر به روش تحقیق توصیفی، تحلیلی با استفاده از کتاب خانه است، در جواب سوال اول تقریباً ۱۳ روش تعاملی که حضرت موسی (علیه السلام) با قوم بنی اسرائیل داشته است، مفصلاً ذکر شده است، مهم ترین از آنها روش هدایت، روش تذکر مستمر، روش ایجاد کردن یکجبهتی و اتحاد، روش صبر، روش معجزه آوردن حضرت موسی (علیه السلام) بر قوم خود، روش مناظره حضرت موسی (علیه السلام) با بنی اسرائیل، روش تبلیغ حضرت موسی (علیه السلام) در میان بنی اسرائیل، روش تربیت حضرت موسی (علیه السلام) بوده است، و در جواب سوال اصلی آثار این تعاملات که آنحضرت با بنی اسرائیل داشته است بیان شده است، و آن در دو قسمت ذکر شده است آثار خوب و مثبت و آثار سوء و منفی، که مهم ترین آن را می توان به این ترتیب ذکر کرد.

خداوند عالم به خاطر اثر آن محبتی که با بنی اسرائیل داشت، آنان را مودبانه مورد خطاب قرار داده است. و خداوند در اثر پذیرش اطاعت و هدایت خود آنان را از صفات اخلاقی و معنوی کاملاً آراسته می کند. و با وسیله روش مهاجرت آنحضرت قوم خود را از چنگ فرعون نجات داده است، و در جریان گوساله پرستی نیز تعامل و برخورد شدید آن حضرت با حضرت هارن (علیه السلام) باعث بیداری قوم بنی اسرائیل و بازگشتن آنها به فضای توحید است. و از آثار سوء و منفی قوم بنی اسرائیل این بوده است که آنها در اثر لجاجت به تبه کاری هم کنار شدند، چون طالب حق نبودند و در گناه و تعدی و خوردن مال یتیم شتاب می کردند، و از روند و سیر و حرکت قوم بنی اسرائیل بسیار واضح است، که آنها همیشه بهانه جویی می کردند، و خواستار تبدیل نعمت های الهی می شدند. و همچنین آنها بارها بر اثر گناه و نافرمانی ها گرفتار انواع عذاب های دنیاوی شدند، چنان که عذاب آخرت نیز به آنان وعده داده شده است.

فهرست مطالب

۱.....	مقدمه
۲.....	طرح مسئله و تبیین موضوع
۳.....	سوالات تحقیق
۳.....	فرضیه تحقیق
۴.....	سابقه و ضرورت انجام تحقیق
۴.....	هدف تحقیق
۵.....	نوآوری تحقیق
۵.....	روش تحقیق
۵.....	روش گردآوری
۵.....	قلمرو تحقیق

فصل اول

مفهوم شناسی

۷.....	مقدمه
۷.....	گفتار اول: مفهوم شناسی
۷.....	۱-۱) واژه شناسی « روش »
۷.....	۱-۲) واژه شناسی « آثار »
۸.....	۱-۳) واژه شناسی « تعامل »
۹.....	۱-۴) واژه شناسی « اجتماع »

- ۱-۵) واژه شناسی « قوم » ۱۰
- ۱-۶) واژه شناسی « بنی اسرائیل » ۱۲
- گفتار دوم: شناخت نامه حضرت موسی (علیه السلام) ۱۵
- ۲-۱) نسب حضرت موسی (علیه السلام) ۱۵
- ۲-۲) ولادت حضرت موسی (علیه السلام) ۱۶
- ۲-۳) خواب فرعون مصر ۱۷
- ۲-۴) حضرت موسی (علیه السلام) در قصر فرعون مصر ۱۸
- ۲-۵) چگونگی برگشتن موسی (علیه السلام) به آغوش مادر ۱۸
- ۲-۶) دوران جوانی حضرت موسی (علیه السلام) ۱۹
- ۲-۷) خروج حضرت موسی (علیه السلام) از مصر ۲۰
- ۲-۸) ازدواج حضرت موسی (علیه السلام) ۲۱
- ۲-۹) بازگشت حضرت موسی (علیه السلام) به مصر ۲۲
- ۲-۱۰) حکم قتل حضرت موسی (علیه السلام) به دست فرعون مصر ۲۳
- ۲-۱۱) ویژگی فردی حضرت موسی (علیه السلام) ۲۳
- ۲-۱۲) حضرت موسی (علیه السلام) در وادی طور سینا ۲۴
- ۲-۱۳) بعثت حضرت موسی (علیه السلام) ۲۵
- ۲-۱۴) دلیل برگزیده شدن موسی (علیه السلام) به پیامبری ۲۶
- ۲-۱۵) وضعیت جامعه قوم حضرت موسی (علیه السلام) ۲۷
- ۲-۱۶) حوادث موسی (علیه السلام) وقوش در قرآن کریم ۲۹
- ۲-۱۷) کیفیت خروج حضرت موسی (علیه السلام) با بنی اسرائیل از مصر ۲۹

۳۱	۱۸-۲) رفتن موسی (علیه السلام) به کوه طور.....
۳۲	۱۹-۲) حضرت موسی (علیه السلام) با قوم بنی اسرائیل.....
۳۴	۲۰-۲) مقام حضرت موسی (علیه السلام) در قرآن کریم.....
۳۶	گفتار سوم: شناخت نامه قوم بنی اسرائیل.....
۳۷	۱-۳) آغاز تاریخ بنی اسرائیل.....
۳۸	۲-۳) شرایط اجتماعی حاکم بر قوم بنی اسرائیل.....
۴۳	۳-۳) پیشنهاد بت سازی به موسی (علیه السلام).....
۴۳	۴-۳) گوساله پرستی بنی اسرائیل.....
۴۵	۵-۳) سرنوشت دردناک سامری.....
۴۶	۶-۳) سرگذشت درد ناک قارون.....
۴۹	۷-۳) خود داری بنی اسرائیل از رفتن به فلسطین:.....
۵۰	۸-۳) ویژگی های قوم بنی اسرائیل:.....

فصل دوم

روش های اجتماعی حضرت موسی (علیه السلام)

۵۹	مقدمه.....
۶۰	انواع روش های تعامل اجتماعی.....
۶۰	۱) روش هدایت.....
۶۲	۲) روش خطاب (تعامل مستقیم با مردم).....
۶۴	۳) روش تذکر مستمر.....
۶۵	۴) روش ایجاد کردن یکجتهی واتحاد.....
۶۷	۵) روش صبر.....

- ۶۹ روش مهاجرت.....
- ۷۱ مبارزه قاطع با خط انحرافی.....
- ۷۳ روش معجزه آوردن حضرت موسی (علیه السلام) بر قوم خود.....
- ۸۲ روش مناظره حضرت موسی (علیه السلام) با بنی اسرائیل.....
- ۹۱ روش تهدید و توییح و خشونت آمیز.....
- ۱۰۱ روش نفرین کردن حضرت موسی (علیه السلام).....
- ۱۰۳ روش تبلیغ حضرت موسی (علیه السلام) در میان بنی اسرائیل.....
- ۱۱۲ روش تربیت حضرت موسی (علیه السلام).....

فصل سوم

آثار تعامل اجتماعی حضرت موسی علیه السلام

- ۱۳۱ مقدمه.....
- ۱۳۱ گفتار اول: آثار پسندیده و خوب تعاملات حضرت موسی (علیه السلام) با بنی اسرائیل.....
- ۱۳۱ (۱) آثار هدایت حضرت موسی (علیه السلام).....
- ۱۳۳ (۲) برتری بنی اسرائیل بر جهانیان در اثر محبت خداوند.....
- ۱۳۴ (۳) اثر تذکر مستمر حضرت موسی (علیه السلام) به بنی اسرائیل.....
- ۱۳۴ (۴) اثر تبشیر و انذار برای ایجاد کردن یکجتهی واتحاد.....
- ۱۳۶ (۵) تاثیر کفران نعمت بنی اسرائیل.....
- ۱۳۷ (۶) تاثیر مهاجرت در نجات بنی اسرائیل.....
- ۱۳۸ (۷) تاثیر مبارزه قاطع با خط انحرافی.....
- ۱۳۹ (۸) تاثیر اعجاز بصورت ابرهای سایبان.....
- ۱۴۰ (۹) بیداری بنی اسرائیل تاثیر تعامل حضرت موسی با حضرت هارون (علیهما السلام).....

۱۰	مشمول مواهب و الطاف الهی	۱۴۱
۱۴۱	گفتار دوم: آثار سوء تعاملات بنی اسرائیل با حضرت موسی (علیه السلام)	۱۴۱
۱۴۱	۱) فساد بنی اسرائیل	۱۴۱
۱۴۳	۲) ناسپاسی بنی اسرائیل در مقابل نعمت های الهی	۱۴۳
۱۴۵	۳) نافرمانی در جنگ	۱۴۵
۱۴۷	۴) نافرمانی در ورود به شهر	۱۴۷
۱۴۸	۵) رفتار بد بنی اسرائیل با پیامبران الهی	۱۴۸
۱۴۹	۶) تمرد بنی اسرائیل از فرمان خدا بسبب محبت گوساله پرستی	۱۴۹
۱۵۱	۷) عذاب های بنی اسرائیل	۱۵۱
۱۵۵	جمع بندی	۱۵۵
۱۵۶	خلاصه و نتیجه گیری نهایی	۱۵۶
۱۵۸	پیشنهادات	۱۵۸
۱۵۹	منابع و ماخذ	۱۵۹

مقدمه

خداوند در قرآن کریم به هدف مندی خلقت انسان اشاره کرده و می فرماید: « أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تَرْجِعُونَ » کمال طلبی و خدا جویی در سرشت انسان نهاده شده است ، به این سبب انسان همیشه گامزن به راه رسیدن به کمال است تاخودش را به سوی تکامل هدایت کند و استعداد خویش را به رشد و کمال رساند . تمام انبیاء الاهی به خاطر این مبعوث شدند که انسان را به سوی کمال دعوت کنند ، از سوی دیگر برای اینکه این رهبران و معلمان الهی بتوانند ، انسان را به طرف کمال و سعادت هدایت کنند ، باید متّصف به بهترین صفات و کمالات و نیز منزّه از نقص ها و عیب ها باشند ، و خود به آنچه می گویند ، عمل کنند چون انبیاء از طرف خداوند متعال مامور به هدایت مردم اند .

و خداوند متعال نیز فرستادگان خود را هم برای هدایت و رساندن به کمال ارسال فرموده است . حضرت موسی (علیه السلام) یکی از فرستادگان خداوند متعال و رهبر بنی اسرائیل و نجات دهنده آنان از ظلم فرعون مصر بود . قرآن کریم داستان زندگی وی را در مقایسه با پیامبران دیگر با بیشتر تفصیل بیان کرده است . در قرآن کریم داستان حضرت موسی (علیه السلام) بیانگر این است که ایشان اول تشکیل خانواده داده و سپس قوم خود را سامان دهی کرده است که همان امت ایشان معروف است و با امت خویش تشکیل اجتماع داده است .

و اجتماع عبارتست از گروهایی متشکل از دو نفر و بیشتر باشند و ارتباط میان این گروهها به شیوه ها ممکن انجام می پذیرد به ارتباط این گروه با یکدیگر اعم از تأثیر گذاری ها ، نحوه رفتارها ، گفتارها و برخوردها ، تعامل اجتماعی اطلاق می شود .

و در مواجهه با این اجتماع تازه تأسیس برخورد های متفاوتی از ایشان با آن قوم بیان شده است . مثل دعوت به دین الهی و نجات از ظلم و در مقابل قوم حضرت موسی (علیه السلام) نیز ایشان رفتار های و گفتار های متنوع و متفاوت داشته اند ، لذا این برخورد ها که بیان تعامل اجتماعی است ، در قرآن کریم مورد نظر خداوند متعال قرار گرفته است و برای هدایت ایشان بیان شده است ، پس این پژوهش برای بیان و بررسی این چنین تعاملی که در اجتماع است ، تلاش می شود که حضرت موسی (علیه السلام) چه روش های تعامل اجتماعی و کدام علل و اسباب متفاوت را با قوم خود داشته است . و در نتیجه روش ها و آثار تعامل اجتماعی حضرت موسی (علیه السلام) با قوم

بنی اسرائیل چه بوده است؟.

طرح مسئله و تبیین موضوع

خداوند در قرآن کریم به هدف مندی خلقت انسان اشاره کرده و می فرماید: « أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ » حال رسیدن به آن غایتی که کمال و سعادت انسان است بر دو چیز متوقف است: اول اینکه در انسان لیاقت ذاتی و تکوینی وجود داشته باشد که او را به طرف کمال سوق بدهد و دوم آنکه روش پیامبران همیشه و در همه دوران زندگی بشر این بوده است که آنچه به آنها دستور داده شده، ابلاغ کنند پس همین امر باعث جذب حق طلب و خدا جویی شده است آن ها برنامه های خود را اعلام کرده و مردم را دعوت به دین خدای یکتا کرده اند. و رهبران الهی که از مکتب الهی آموزش دیده اند.

از سوی دیگر برای اینکه این رهبران و معلمان الهی بتوانند، انسان را به طرف کمال و سعادت هدایت کنند، باید متّصف به بهترین صفات و کمالات و نیز منزّه از نقص ها و عیب ها باشند، و خود به آنچه می گویند، عمل کنند و از چیزهای که منع شده دور باشند تا مردم از آن ها با کمال میل و رغبت اطاعت کرده و قول آن ها را بپذیرند و رفتار و سیره ی آن ها را اسوه خود قرار دهند، چون انبیاء از طرف خداوند متعال مامور به هدایت مردم اند. و خداوند متعال نیز فرستادگان خود را هم برای هدایت و رساندن به کمال ارسال فرموده است.

پس انبیاء موظف اند که نیازهای مردم را از جمیع جهات بر آورده کنند و سوالات و اعتراضات آن ها را جوابگو باشند. چون انبیاء به عنوان الگو جامع معرف حقیقی خداوند می باشد.

و اجتماع عبارتست از گروهایی متشکل از دو نفر و بیشتر باشند و ارتباط میان این گروه ها به شیوه ها ممکن انجام می پذیرد به ارتباط این گروه ها با یکدیگر اعم از تأثیر گذاری ها، نحوه رفتارها، گفتارها و برخوردها و... تعامل اجتماعی اطلاق می شود.

در قرآن داستان حضرت موسی (علیه السلام) بیانگر این است که ایشان اول تشکیل خانواده و سپس قوم خود را سازمان دهی کرده است که همان امت ایشان معروف است و با امت خویش تشکیل اجتماع داده است. و در مواجهه با این اجتماع تازه تأسیس برخورد های متفاوتی از ایشان با

آن قوم بیان شده است . مثل دعوت به دین الهی و نجات از ظلم و در مقابل قوم حضرت موسی (علیه السلام) نیز ایشان رفتارهای و گفتارهای متنوع و متفاوت را داشته اند . لذا این برخورد ها که بیان تعامل اجتماعی است در قرآن کریم مورد نظر خداوند متعال قرار گرفته است ، و برای هدایت ایشان بیان شده است .

مسأله ای که قابل تحقیق و بررسی می باشد این است که حضرت موسی (علیه السلام) چه روش های تعامل اجتماعی با قوم خود داشته است و در نتیجه روش ها و آثار تعامل اجتماعی حضرت موسی (علیه السلام) با قوم بنی اسرائیل چیست ؟ .

سوالات تحقیق

سؤال اصلی

روش ها و آثار تعامل اجتماعی حضرت موسی (علیه السلام) با قوم بنی اسرائیل از منظر قرآن چیست ؟.

سؤال های فرعی

۱- روش های تعامل اجتماعی حضرت موسی (علیه السلام) با قوم بنی اسرائیل از منظر قرآن چیست ؟.

۲- آثار تعامل اجتماعی حضرت موسی (علیه السلام) با قوم بنی اسرائیل از منظر قرآن چیست ؟.

فرضیه تحقیق

۱) با توجه و جستجو در آیات قرآن کریم روشن می شود که تعامل حضرت موسی (علیه السلام) با قوم بنی اسرائیل ، گفتار نرم و ملایم ، تذکر مستمر ، ایثار گری و فداکاری مستمر ، ایجاد کردن یکجتهی و اتحاد در آن ها ، دلسوزی ، ایجاد انگیزه در آنها ، اعجاز و دعوت به دین الهی ، تربیت آن ها ، در موقعه ضرورت تهدید و توبیخ و برخورد خشونت آمیز با آن ها و راه کار های درست و صحیح برای هدایت به راه راست ، قوم و خدمت آن در تمام شؤون زندگی بوده است .

۲) با توجه و جستجو در آیات قرآن کریم روشن می شود که آثار مثبت و منفی تعاملات حضرت موسی (علیه السلام) با قوم بنی اسرائیل این چنین بوده است، خطاب مودبانه خداوند متعال در اثر محبت، آراستگی از صفات اخلاقی و معنوی و پاکیزگی از هر گونه عیب و نقص، بیداری قوم، سایه نمودن ابرها بر آن ها، جذب قوم، پیروزی بر ظلم و ظالم، حمایت رهبر الهی و قبولیت مدیریت آن، سازمان دهی قوم از لحاظ اخلاقی معاشرتی اجتماعی اقتصادی کسب و کار و مهم ترین نجات آن از چنگ فرعون و آزادی قومی و آثار منفی تعاملات هم کنار شدن بنی اسرائیل به تبه کاری، دور شدن آن ها از رحمت خدا، سخت و سنگین شدن دل های آن ها، تسلط بندگان پیکار جوی خدا بر ضد آن ها، سرگردانی چهل سال آن ها در بیابان ها و گرفتاری شدن آن ها در انواع عذاب های درد ناک دنیاوی و اخروی بوده است.

سابقه و ضرورت انجام تحقیق

گرچه داستان حضرت موسی (علیه السلام) در تفاسیر قرآن کریم مفصل ذکر شده است و همچنین در کتب احادیثی که مرتبط با این موضوع دارند و روش ها و آثار تعامل اجتماعی موسی (علیه السلام) با قوم بنی اسرائیل را باز گو کرده اند، اما نیز آمده است. اما این منابع در دسترس هر کسی نیستند و علی رغم این فهم بسیاری از مطالب آن برای عموم مردم دشوار می باشد از لحاظ آن که هدف نویسندگان از آن ها عمدتاً بیان تفاسیر و گردآوری روایات است در تفسیر قرآن کریم آیات راجع به موضوع دسته بندی شده اند اما تفکیک موضوع روش ها و آثار تعامل اجتماعی حضرت موسی (علیه السلام) با قوم بنی اسرائیل به عمل نیامده است و تحقیق مفصلی نیز انجام نشده است. بنابر این منبعی که به طور خاص و جامع به موضوع روش ها و آثار تعامل اجتماعی حضرت موسی (علیه السلام) با قوم بنی اسرائیل پرداخته باشد، یافت نشده است و این تحقیق در صدد بررسی این موضوع می باشد.

هدف تحقیق

این رساله به دنبال بیان واضح و روشن نمودن روش و آثار تعامل اجتماعی حضرت موسی (علیه السلام) با قوم خویش آن، از تفاسیر است.

نوآوری تحقیق

بر اساس تحقیق و بررسی صورت گرفته ، کتاب یا پایان نامه‌ای با این عنوان در راستای این موضوع یافت نشد . نوآوری این تحقیق این است که روش ها و آثار تعامل اجتماعی حضرت موسی (علیه السلام) با قوم خویش از منظر قرآن صورتی کامل و روشن با عنوان بندی های مناسب ارائه گردد و منبعی برای کسانی باشد که می خواهند این موضوع را از منظر تفاسیر فریقین بررسی کرده و به راحتی بتوانند به مطالب دسترسی پیدا کنند .

روش تحقیق

روش اصلی تحقیق در این پایان نامه ، روش کتابخانه‌ای است ، در تحقیق حاضر تعداد قابل توجهی از کتب و مقالات ارزشمند فارسی ، عربی و لاتین مورد مطالعه و استناد قرار گرفته‌اند .

روش گردآوری

با توجه به منابع تحقیق ، گرد آوری آن از روش کتابخانه‌ای میسر خواهد بود و با استفاده از نرم افزار حاوی موضوعات دینی می باشد .

قلمرو تحقیق

قلمروی زمانی تحقیق ما در قرن اخیر و عصر حاضر را در بر می گیرد . قلمروی مکانی تحقیق ما شامل جغرافیای جهان اسلام است . قلمروی موضوع تحقیق ما شامل تفسیری و مباحث کلامی و حدیثی و توجه به تفاسیر واحادیث است .

فصل اول

مفهوم شناسی

مقدمه

بحول و قوه الاهی مطالب این فصل چهار گفتار دارد که به این ترتیب ذکر شده است: اول کلیات و سپس مفاهیم و بعد از آن شناخت نامه حضرت موسی (علیه السلام) و در آخر شناخت نامه قوم بنی اسرائیل بیان شده است.

گفتار اول: مفهوم شناسی

۱-۱) واژه شناسی « روش »

۱-۱-۱) روش در لغت

علی اکبر دهخدا در لغت نامه خود می نویسد: « روش از رو (رفتن)+ش پسوند است، اسم است یا حاصل مصدر به معنای شیوه یا راه است».^۱

و غلام رضا خاکی می گوید: « برای واژه روش معادل فارسی (method) می باشد که در معنای در پیش گرفتن راهی و یا معین کردن گام هایی دارد که برای رسیدن به یک هدف می باید به نظمی خاص برداشته شود».^۲

۱-۱-۲) روش در اصطلاح

روش در اصطلاح: حرکت و تلاشی سامان یافته و برنامه ریزی شده را می گویند.

۱-۲) واژه شناسی « آثار »

۱-۲-۱) آثار در لغت

علی اکبر دهخدا در لغت نامه خود می نویسد: « آثار جمع اثر است و اثر در لغت، نشان و علامت باقی مانده از هر چیز گفته می شود. معانی دیگر هم ذکر شده، مثل جای پا، نشان قدم، حدیث،

۱. علی اکبر، دهخدا، لغت نامه، ج ۲، ص ۱۶۲.

۲. غلام رضا، خاکی، روش تحقیق در مدیریت، ص ۱۴۱.

روایت ، داغ ، تأثیر ، تألیف ، تصنیف و یاد بود^۱.

۲-۲-۱ آثار در اصطلاح

برای اثر در اصطلاح علماء ، معانی مختلفی ارایه شده است برخی از دانشمندان مانند شیخ بهایی می گوید: « کلمه اثر را با حدیث مترادف دانسته‌اند » و برخی نیز این دو کلمه را مابین هم می دانند به این معنا که: « حدیث آن است که از پیامبر (ص) رسیده است اما اثر آن است که از صحابی و دیگران رسیده باشد ».

لکن شهید ثانی معتقد است که: « بین اثر و حدیث رابطه عموم و خصوص بر قرار است به این معنا که هر حدیث و روایتی قطعاً اثری از پیشینیان است لکن هر اثر به دست آمده ضرورتاً منقول از پیامبر (ص) و یا صحابه نیست و علی الظاهر این قول مقرون به صواب است^۲.

۳-۱ واژه شناسی « تعامل »

۱-۳-۱ تعامل در لغت

جبران مسعود می گوید: « تعامل به معنای معامله و داد و ستد مردم با یک دیگر است . چنانکه در این باره در لغت آمده است ، تعامل مصدر ع ، م ، ل ، تعامل ، تعامل (و نحو التعامل القوم عامل بعضهم ببعض) یعنی برخورد قوم و ارتباط بعض افراد قوم با بعض دیگر^۳.
و یا در جای دیگر آمده است. « تعامل مصدر (ع ، م ، ل) می باشد تعامل هنگامی استفاده می شود که برخی با برخی دیگر داد و ستد ی انجام بدهند ».

و روئین حسین در لغت خود چنین می گوید: تعامل اسم است: « نقول: قامت علاقائهم علی اساس تعامل صادق ای قیام علاقه عمل متبادله بینهم . ما می گوئیم: تعامل یعنی ارتباط بر قرار کردن آن ها بر اساس صداقت یعنی رابطه و عملی که با همدیگر داشتند^۴.

۱. علی اکبر ، دهخدا ، لغت نامه ، ج ۱ .

۲. شهید ثانی ، درایه، به نقل از: علم حدیث و نقش آن در شناخت و تهذیب حدیث ، ص ۲۲ .

۳. جبران ، مسعود ، معجم الرائد ، ص ۳۲ .

۴. عبد الله ، روئین ، حسین ، معجم النفاثس الاساسی ، ص ۸۲ .

از نگاه لغت تعامل همان رابطه طرفینی براساس عملی باشد تعامل گفته می شود . پس به نظر می رسد که تعامل اسم تعامل است هنگامی که رابطه (بر اساس عملی که بین مردم باشد) دارد تعامل گفته می شود.

۲-۳-۱) تعامل در اصطلاح

حسین رجبی می گوید: « گرچه برای کلمه تعامل در اصطلاح تعریفی منظم و خاص ارائه نشده است ، اما از آنجا که تعامل بر اساس لغت باید بین طرفین صورت گیرد واژه تعامل امروزه بیشتر در ارتباطات سیاسی ، علمی ، فرهنگی ، مذهبی ، اخلاقی و اجتماعی به کار می رود ، بخاطر همین است که در این باره آمده است باید متذکر شد که جایگاه تعامل بین دو طرف است که با یک دیگر در یک امر اشتراک و در امر دیگری اختلاف داشته باشند و اگر هیچ نقطه ی اشتراکی نداشته باشد تعامل در آنجا هیچ معنای ندارد ، به طور کلی تعامل می توان در محور انسان ها مطرح کرد و نقطه ی مشترک بین تمام انسان ها انسانیت و هم زیستی و اجتماعی از گروه های گونا گونی متشکل است و بین انبیاء و امت های آن ها نیز امور اشتراکی و اختلافی وجود دارد که با تعامل و گفتگوی شایسته و مناسب می توان از آن برای ارتقای فرهنگ و دین و سیاست کمک گرفت »^۱.

۲-۴-۱) واژه شناسی « اجتماع »

۱-۴-۱) اجتماع در لغت

« در لغت اجتماع به معنای گرد کردن و گردهم آوردن است یا فراهم کردن یا آوردن و بر هم افزودن است »^۲.

۲-۴-۲) اجتماع در اصطلاح

اجتماع عبارت است از گروهایی که متشکل از دو نفر و بیشتر باشند . و ارتباط میان این گروهها به شیوه های ممکن انجام می پذیرد به ارتباط این گروهها با یکدیگر اعم از تأثیر گذاری ها ، مانند: رفتار ها ، گفتار ها و برخوردار و... تعامل اجتماعی اطلاق می شود .

۱. حسین ، رجبی ، اسلام و چگونگی تعامل و هم زیستی پیروان مذاهب اسلامی ، مجله شماره ۲ ، ص ۱۷ .

۲. محمد تقی ، مصباح ، جامعه و تاریخ از دید گاه قرآن ، ص ۳۷ .